Edvard Kardelj

NAGY LÉPÉS AZ ÖNIGAZGATÁSI TÁRSULT MUNKA FEJLESZTÉSÉBEN ÉS MEGSZILÁRDÍTÁSÁBAN*

Edvard Kardelj megállapította, hogy A társult munkáról szóló törvény meghozatalának jogosan nagy jelentőséget tulajdonítunk. Ez fontos lépést jelent az önigazgatási társult munka rendszerén belüli viszonyok fejlesztésében és megszilárdításában, a munkásosztály vezető társadalmi szerepének megvalósításában, a dolgozók azon egymás közötti jogaik és felelősségeik fejlesztésében és megszilárdításában, amelyek az egyenjogúságuk, valamint a társadalomban és a munkában szabadságuk feltételeit képezik.

De a társult munkáról szóló törvény nemcsak ez. Feldolgozza a társult munkaszervezeteknek mint az összjövedelem hordozójának az alkotmánnyal meghatározott helyzetét, a társult munkáról szóló törvény a társadalmi termelés és tervezés folyamatában a dolgozóknak nemcsak jogi eszközöket határoz meg a politikai ellenőrzésre, hanem anyagi és gazdasági eszközeit is, a politikai ellenőrzés, azaz a társult munka alapszervezetekben és rajtuk keresztül a társulások minden fajtájában a társadalmi tőke igazgatását. Ezzel a társadalmi tőkének mint az egyedi és a társult munkások társadalmasított holtmunkájának igazgatása egyrészt a társult munkások ügyévé vált, vagyis a dolgozóknak a társadalmi eszközökkel végzett munkához való jogában és folyó munkája igazgatásában nyilvánul meg. Másrészt a társadalmi tőke igazgatásával az egész társult munka egységes gazdasági erővé válik, amellyel a társult munkaszervezetekben felelősségteljesen a dolgozók rendelkeznek, azaz a társult munka összes többi dolgozó felelősségével és kölcsönös függőségének viszonyával összhangban.

* A JKSZ Központi Bizottságának harmadik ülésén elhangzott felszólalás. A szöveg a Borba 1975. ápr. 18-i számában közölt kivonat fordítása.

Éppen ezért úgy gondolom, túlzás nélkül mondhatom azt, hogy a társult munkáról szóló törvény az eddigi gyakorlatnál eredményesebben rendezi azt a két központi kérdést, amelyet a történelem szüntelenül feltesz a jelenkori szocialista gyakorlatnak.

Először is, a törvény lehetőséget nyújt és eszközt ad a jelenkori szocialista gyakorlat egyik alapvető ellentmondásának leküzdésére, amely egyrészt a dolgozóknak, mint a munkaerőnek és az élő munka hordozójának, másrészt a társadalmi tőke feletti gazdasági és politikai hatalom hordozójának a viszonyában nyilvánul meg, akár az államtulajdoni gazdasági hatalomról van szó, amelynek az államapparátus, vagy az állami szervek a végrehajtói, akár a társadalmi tőkével való rendelkezésnél spontánul keletkezett, technokratikus igazgatási monopóliumról. A szocializmus fejlődésében ez az ellentmondás nemcsak a szocialistaellenes viszonyok melegágya, hanem az olyan elferdülések és konzervatív tendenciák állandó forrása, is, mint amilyen a technokratizmus, az állami abszolutizmus, az államtulajdoni konzervativizmus, a nagy állami hegemonizmus, a személyi kultusz és hasonló. Ha ezek az ellentétek nem oldódnak fel, akkor bezárul a szocializmus fejlődésének perspektívája, a szocialista társadalom bezárul átmeneti formáiba, azokba, amelyek szocialista forradalmunk után szükségesek voltak, de amelyekkel a szocializmus forradalmi erői nem lehettek megelégedve, mint a szocializmus valamilyen végső céljával vagy eszméjével. Sőt, mi több, ezek a formák belső erejüket már olyan mértékben kihasználták, hogy a szocialista társadalmi viszonyok fejlődésének fékezőivé válnak.

A másik kérdés, amelyet a társult munkáról szóló törvény az eddiginél elvben eredményesebben szabályoz, az hogy a társadalmi tulajdon milyen megjelenési formájára van szüksége egy önigazgatási társadalomnak, illetve milyen legyen a viszony a dolgozók között, a termelőeszközök társadalmi tulajdonának és a szocialista önigazgatásnak a feltételei között. Elméletileg és elvileg mi már régen túlszárnyaltuk azt a tézist, hogy a termelőeszközök felett az államtulajdoni monopólium végleges, de különösen azt, hogy a társadalmi tulajdon egyedüli formája. Úgy véljük, hogy a társadalmi tulajdon államtulajdoni formája önigazgatási forradalmunk bizonyos fázisában szükséges volt, és úgy tartjuk, hogy a társadalmi tulajdon e formája a jövőben sok más országban is szükséges lesz, de különösen abban a fázisban, amelyet Marx és Engels a kisajátítók kisajátításának nevezett el. Az államtulajdoni monopólium mint az emberek közötti viszony történelmileg nézve még mindig össze van kötve azokkal a tulajdonjogi kategóriákkal, amelyek azokhoz a társadalmi-gazdasági

alakulatokhoz tartoztak, amelyekben a munka az egyik fél, a termelőeszközök pedig a másik fél kezében vannak.

Távol áll tőlem az a gondolat, hogy a termelőeszközök feletti államtulajdoni monopólium ugyan az mint a kapitalista monopólium, egyszerűen azért sem az, mert az államtulajdoni monopólium az állami hatalom osztályösszetételétől függ, amelyet a szocialista forradalmak alapjukban változtatnak meg. Ugyancsak távol áll tőlem, hogy azt állítsam, hogy az államtulajdoni monopólium mint a társadalmi fejlődés uralkodó tényezőinek túlszárnyalása a szocialista társadalomban csak a hatalmon levő erők szubjektív akaratától függ. Ellenkezőleg, az egyes szocialista forradalmak és gyakorlatok olyan folyamata, amely egy egész sor objektív feltételtől függ. De erről ebben a vitámban bizonyosan nem szükséges beszélni.

Azonban, az államtulajdoni monopólium mint társadalmi-gazdasági és jogi kategória még mindig klasszikus tulajdonjogi kategória, azaz a termelőeszközök állami tulajdonban vannak, és nem a dolgozók tulajdonában, olyan méretű kivétellel, amilyen méretben az állam a munkásosztály érdekeit képezi.

A gyakorlatban azonban a tulajdon igazi szubjektuma az állam, annak szervei és apparátusa, de nem a dolgozó. Az ilyen viszonyokban olyan tendenciák és deformációk állhatnak elő, amelyek a dolgozók kollektív akaratát, de még az államapparátus akaratát is az állami szervek akaratával helyettesítheti, amelyek előidézik azokat a negatív társadalmi és politikai következményeket, amelyeket mi már saját gyakorlatunkból ismerünk.

A társult munkáról szóló törvényben nem arra törekedtünk, hogy egy éjszaka leforgása alatt túlszárnyaljuk ezeket az ellentmondásokat, hanem arra, hogy egész konkrét eszközökkel és formákkal ezeket az ellentmondásokat minél eredményesebben és gyorsabban megoldhassuk. Más szóval, az új törvény sem fogja önmagától, önműködően megszüntetni ezeket a gyakorlatban spontánul felmerülő ellentmondásokat. A törvény azonban az eddiginél hathatósabb eszközöket nyújt ezeknek az ellentmondásoknak a felszámolására már azzal is, hogy sokkal konkrétabban határozza meg és intézményesíti a társadalmi tulajdon formáit és annak társadalmi, gazdasági tartalmát a szocialista önigazgatás rendszerében.

A társadalmi tulajdon nem lehet senkinek a monopóliuma

A társult munkáról szóló új törvényben intézményesített és meghatározott jövedelmi viszonyok következetesen és érthetően kifejezik a társadalmi tulajdon jellegét, nem mint az emberek és a tárgyak közötti viszonyt, hanem mint az emberek közötti viszony rendszerét – a tulajdon mindig

ez is volt – de olyan viszonyok rendszerét, amelyek között a társadalomban a tulajdon egyetlen egyedi szubjektumnak sem monopolisztikus joga, tehát sem az államé, sem a munkaközösségé, sem az egyedi munkásé. Sőt mi több, a törvény erős gátat emel a tényleges tulajdonjogok keletkezése elé, amelyek megjelenhetnek, és amelyek megjelentek a mi eddigi gyakorlatunkban is, például a társult munka technostruktúrájában a vezető erők kezében megakadályozza, hogy többé vagy kevésbé korlátlanul rendelkezzenek a központosított jövedelemmel, illetve a társadalmi tőkével. Így a társadalmi tulajdon mind azoknak a közös tulajdona, akik dolgoznak, és ezzel minden egyes dolgozó tulajdona is, olyan méretben, amilyen méretben megvalósul a társadalmi eszközökkel végzett munkához való joga, mindazokkal az elidegeníthetetlen jogaival együttesen, amelyek ehhez a munkához való alapjogához fűződnek. Ezek a jogok tartalmazzák a dolgozónak a többi dolgozóval együttesen egyenlő és egyenjogú feltételek mellett, a munka szerinti személyi és közös fogyasztási eszközök elsajátítására vonatkozó jogot. Ezáltal a társadalmi tulajdon a társadalmi eszközökkel végzett munkához való jogában nyilvánul meg, valamint e társadalmi gazdasági jogához fűződő egyéb jogok és kötelességek megnyilvánulásában, amelyet minden, azonos jogú dolgozóval egyenrangúan gyakorol. Ezáltal a társadalmi tulajdon valóban – a szó pozitív értelmében – senkié és mindenkié lesz, vagyis közös és egyéni.

Azonban, ezzel nem szűnik meg magának a tulajdonnak az elve. Nem szűnnek meg azok a tulajdonviszonyok sem, amelyek a munka alapján való kisajátításból erednek, hanem csak megváltoztatják annak társadalmi-gazdasági tartalmát. Miután a társadalmi tulajdon közös, minden dolgozó ember tulajdona, és végeredményben a társadalom minden tagjának tulajdona, legalább is azzá fog válni a jövőben. E tulajdon alapján sem magánosan, sem csoportosan senki sem végezhet kisajátítást és nem valósíthat meg uralkodó helyzetet a többi dolgozóval szemben. Tekintettel arra, hogy a társadalmi tulajdon egyúttal személyi tulajdon is, a dolgozótól senki sem idegenítheti el azokat a jogokat, amelyek a társadalmi eszközökkel végzett munkához való joga alapján megilletik, beleértve a társult munka többi dolgozóival egyenlő feltételek mellett a személyi fogyasztási eszközöknek kisajátítására vonatkozó jogát is. Egyszerűbben mondva, nálunk a társadalmi tulajdon a dolgozók és a társadalom minden tagja közötti jogok intézményesített rendszerének kifejezője, és nem az egyes magános vagy csoportos szubjektumok és tárgyak közötti viszonyok, vagy az emberekkel, a dolgozókkal szembeni tulajdonviszonyok monopóliumának megnyilvánulása. Ily módon a társult munkáról szóló törvény – mint ahogy azt már elvileg az alkotmány is megtette – a tulajdonviszonyokról formálisan is leszedi azt a külszínt, hogy a tulajdonviszonyok,

mint ahogy azt Marx is mondja – az emberek és a tárgyak közötti viszonyok, de a lényegében az emberek közötti viszonyokról van szó.

Hiszem, hogy a társult munkáról szóló törvény ezzel éppen a társadalmi tulajdon fogalmának azt a tartalmát fejezi ki, amelyről Marx Károly is beszélt. Engedjék meg, hogy még egyszer emlékeztessek Marxnak néhány jól ismert állítására, amelyek a törvénnyel kapcsolatosan különösen időszerűvé válnak.

A társadalmi tulajdon magán- vagy csoportos kisajátítását senki sem végezheti

Marx a Tőkében a társadalmi tulajdonról a következőket mondta:

– „A kapitalista módszerrel való kisajátítás, amely a kapitalista termelési eljárásokból ered, tehát a kapitalista magántulajdon igenis a saját munkájára alapozott egyedi tulajdon első tagadása. De a természeti folyamat szükségességeként a kapitalista termelés megszüli önmagának a tagadását is. Ez a tagadás tagadása. Ez nem állítja újból vissza a magántulaj dont, de a kapitalista korszak vívmányai alapján maga a munka által létrehozott kooperáció, a föld és a termelőeszközök közös birtoklása alapján létrehozza az egyedi tulajdont." (Sabrana dela XXI. kötet, 672. oldal, Beograd 1949.)

De még előbb a Kommunista Párt kiáltványában Marx erről a kérdésről a következőket mondta:

„A tőke közösségi termék, és csak a társadalom sok tagjának együttes tevékenységével, sőt végeredményben csak valamennyi tagjának együttes tevékenységével hozható mozgásba. A tőket tehát nem személyi, hanem társadalmi hatalom. Ha tehát, a tőkét, közösségi tulajdonná változtatjuk át, amely a társadalom valamennyi tagjáé, akkor nem a személyi tulajdon változik át társadalmivá. Csupán a társadalmi jellege változik meg a tulajdonnak, a tulajdon elveszti osztályjellegét." (Sabrana dela, VII. kötet, 391. oldal, Beograd, 1949.).

És végül, a Francia Forradalomról szóló művében a párizsi kommünről beszélve a következőket mondja:

„Ez az egyedi tulajdont valóságban a szabad és társult munka eszközévé akarta tenni, most a szabad és a társult munka leigázásának és kizsákmányolásának eszközét képező termelőeszközök, a föld és a tőke átalakításával. Ha a szövetkezeti termelés nemcsak ámítás és kelepce, ha annak vissza kell szorítani a kapitalista rendszert, ha a társult szövetkezeteknek kell egységes terv alapján szabályozni a nemzeti termelést, hogy így saját ellenőrzésük alá vegyék, és hogy véget vessenek az állandó anarchiának, a kapitalista termelésben nélkülözhetetlen, időnkénti megrázkódtatások-

nak – mi lenne más uraim, mint a kommunizmus, a „lehető" kommunizmus." (Sabrana dela I. kötet, 501. oldal, Beograd, 1949.).

Marx szerint minden osztálydifferenciálódás egyik állandó forrása az ellentét a termelőeszközökkel és a többletmunkával való rendelkezés monpóliuma és ezekkel a termelőeszközökkel dolgozni kénytelen munkás között. Marx ezt a monopóliumot a tulajdonjoghoz és nem valami formális joghoz köti. Ő rámutatott arra, hogy a társadalmi tőkével való rendelkezés tényleges monopóliuma, tekintet nélkül a tulajdonjog formájára, ugyanazt a viszonyt hozza létre.

Ezért az idézetekben is amelyeket kiemeltem, Marx nem beszél az államtulajdoni monopóliumról, mint a magánkapitalista monopólium helyettesítőjéről, hanem úgy tartja, hogy a társadalmi tulajdon a dolgozók és végeredményben a társadalom minden tagjának közös, illetve általános tulajdona kell, hogy legyen. Ebben az értelemben mutatott rá Marx a társadalmi tulajdon formájának lehető eredetére, amikor azt mondta, hogy a társadalmi tulajdon legelőször, mint a dolgozók osztálytulajdona fog megjelenni, és csak ez után, mint a társadalom minden tagjának tulajdona, először nemzeti szinten, és utána nemzetközi keretekben is.

Emellett kilátásba helyezte azt a lehetőséget is, hogy a forradalomban, a szocializmus átmeneti korszakában létrejöjjön az államtulajdon, mint a munkásosztály első forradalmi tette, a kapitalista magántulajdon megszüntetése, azaz mint a munkásosztály első forradalmi lépése a termelési viszonyok megváltoztatására. De a marxi gondolat, amelyet az előzőkben idéztem, egyértelműen bizonyítja, hogy ő a társadalmi tulajdonban nem a szocializmus célját, hanem a hatalomra illetve vezető társadalmi szerepbe jutott munkásosztály eszközét látta.

Mi a társult munkáról szóló új törvényben valóban nem a társadalmi tulajdon valamilyen statikai modelljéből indul ki, sem pedig abból a felfogásból, hogy a szocializmusnak sokféle modellje van, amelyből mindegyik önmagában – mint ahogy a propaganda cikkekben nem ritkán olvashatjuk – az egyedüli, igazi, a legjobb, sőt a végleges. Szerintünk, a szocialista társadalmi viszonyok létrejötte összetett és hosszú történelmi folyamat, amelyben a fejlődésnek nincsen vége, éppúgy, mint ahogy a történelemben a fejlődésnek soha sem volt vége. A jelenkori szocialista gyakorlatban a folyamat fő mozgató ereje, véleményem szerint, a társadalmi tulajdoni viszonyok, amelyben a szocialista társadalom anyagi és szubjektív erői képessé válnak, hogy fokozatosan fölénybe kerüljenek a tulajdon-monopólium minden területén. Ilyen vonatkozásban a munkáról szóló új törvényünk nem valami önmagáért való modell, sem pedig szocialista fejlődésünk záróaktusa. Ellenkezőleg, szocialista forradalmunk és szocialista önigazgatási rendszerünk fejlődésének folytonosságát képviseli. A valóságban az a forradalmi fejlődésünkben már régen

meghatározott alapelveken épül. És mint ilyen, ugyanakkor új is, hogy úgy mondjam, a szocialista és önigazgatási viszonyok további fejlődésének ugródeszkája, amely természetesen nemcsak ettől a törvénytől, hanem az anyagi, a szubjektív, a belső és külső feltételek összességétől függ, amelyben a mi szocialista önigazgatású társadalmunk fejlődik. Mi büszkék lehetünk arra, hogy abban a helyzetben vagyunk, hogy ilyen törvényt hozunk, de nagyot hibáznánk, ha azt hinnénk, hogy ez csúcsteljesítmény, amelyhez a szocializmus elért, és amelyhez el kell, hogy érjen.

A dolgozó társadalmi helyzetének további szilárdítása

Minden túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a társult munkáról szóló törvény az alkotmánnyal és a többi rendszeralkotó törvénnyel együttesen és a kommunista Szövetség által vezetett szubjektív szocialista erők forradalmi programjával összhangban, amelyet a JKSZ X. kongresszusán jóváhagytunk, a dolgozóknak és a vezető szocialista erőknek sokkal világosabb távlatot nyit, és sokkal hatásosabb fegyvert ad a szocialista önigazgatású és demokratikus társadalom további fejlesztéséért folyó harcban, mint amellyel eddig rendelkeztek. Ez különösen érvényes a dolgozónak más dolgozó emberekkel egyenlő jogai iránti, egymás közötti függőségének és felelősségének viszonyaiban, a szabad társadalmi alkotó társadalmi helyzetének további szilárdítása szempontjából, amely a szabad szocialista társadalom létrejöttének feltétele, amelyet Marx a termelők szabad közösségének nevezett.

A társult munkáról szóló új törvény elveti az államtulajdoni monopólium nélkülözhetetlenségének tézisét, amely állítólag azért nélkülözhetetlen, mert a társadalom fejlődését csak az államban lehet központosítva tervezni és összehangolni. A törvény ugyancsak elveti azt a tézist, amely szerint a társult munkában csak a szakigazgató apparátus képes arra, hogy a társadalmi tőkével rendelkezzen, állítólag azért, mert csakis ez rendelkezik e funkció végzéséhez szükséges tudással és szakképzettséggel.

Megszüntetve a termelőeszközökön a tulajdon-monopólium minden formájának a lehetőségét, illetve helyesebben mondva a minimumra leszűkítve ezeknek a monopóliumoknak kialakulási lehetőségeit, a törvény a társult munka alapszervezetek dolgozóira viszi át a társadalmi tőke feletti gazdasági és a politikai hatalmat. Ennek során a dolgozók az egymás közötti függőség és felelősség viszonyaiban munkájukat és jövedelmüket, ezzel együtt pedig a rendelkezésükre álló társadalmi tőkét szabadon – csak kivételesen a törvény alapján rákényszerítve – társítják a társult munka más alapszervezetei dolgozóinak munkájával és jövedelmével különféle társulási formában és együttes szervezéssel. A munka

és a jövedelem társításában az egymás közötti viszonyokat a dolgozók az alkotmány elvi rendelkezései és a társult munkáról szóló törvény rendelkezései alapján elsődlegesen egymás közötti társadalmi megállapodásokkal és önigazgatási megegyezésekkel szabályozzák, amelyekkel egyúttal maguk biztosítják az összes dolgozó egyenlőségét, jogai és kötelezettségeik szempontjából.

Érthető az, hogy a törvény előirányozza ezekben a viszonyokban az államnak továbbra is bizonyos mértékű szerepét, az állam alatt értendő az egész társadalmi-politikai közösség, különösen ha az objektívan feltételezhető ellentétes érdekeket az önigazgatási megegyezések és társadalmi megállapodások nem tudják eredményesen megoldani. És végül, világosan érthető, hogy a munka és a jövedelem társításában az egymás közötti viszonyok összes problémáit és ezeknek a viszonyoknak további fejlődését nem lehet megoldani csakis az önigazgatási szubjektumok empirikus akcióival, sem a törvénnyel, de magának az államnak a beavatkozásával sem. A törvény szükségszerűen előirányozza és széles, teret nyújt a szocialista tudat szervezett erőinek mindennapos akciójához, ezek pedig amikor a társult munkáról van szó, mindenekelőtt a Szakszervezet, a Kommunista Szövetség, a Dolgozó Nép Szocialista Szövetsége, a tudományos és más szakmai és társadalmi szervezetek. A törvény olyan viszonyokat épít ki ezek között a tényezők között és olyan szerepet állapít meg a társadalmi újratermelési folyamatban mindegyikük számára, hogy ezáltal lehetővé teszi az egyéni, közös és az általános társadalmi érdekek demokratikus összehangolását. Ezekben a viszonyokban az állami kényszer alkalmazásának a lehetőségei, amelyektől nem kell menekülni, ha azok nélkülözhetetlenek, a törvényben nagyon konkrétan meg vannak határozva, azt mondanám, hogy pontosan fel vannak sorolva.

A társadalmi újratermelés folyamatát közvetlenül a dolgozók irányítják

Ennek alapján a társadalmi tulajdon rendszere az új törvényben – tekintet nélkül arra, hogy milyen általános vagy felsőbb érdekekkel akarja magát igazolni –, nem úgy van megszövegezve, mint bárkinek a tulajdon-monopóliuma, sem mint az embereknek a tárgyak iránti viszonya, hanem a munkásosztály és a társadalmi tulajdonban levő termelőeszközökkel dolgozó emberek vezető társadalmi szerepének és történelmi érdeke megszilárdításának szükségességéből kiindulva, az emberek közötti viszonyrendszer. Mert tulajdonképpen ezek az érdekek a mi korszakunkban az általános társadalmi fejlődés mozgató erői. Ebből kifolyólag a társult munkáról szóló törvény alapján a társadalmi tulajdon viszonyának fő jellegzetességeiként a következőket hangsúlyozhatnánk ki:

Mindenekelőtt itt a dolgozóknak a társadalmi termelőeszközökkel való munkajogáról van szó, amely magában foglalja a dolgozótól elidegeníthetetlen egész sor jogot, más dolgozóknak egyenlő jogát, amelyeket, ha maga a dolgozó is él jogaival, sem a törvény, sem pedig valamilyen állami szerv nem vehet el a dolgozótól, és nem is károsíthatja meg.

Ezután, a társadalmi tulajdon ilyen viszonyrendszeréből következik az egyes társult munka alapszervezetek dolgozóinak a többi társult munka alapszervezetek dolgozóival és az össz társult munkával szembeni felelőssége, hogy biztosítsák az egyenlő feltételeket és az egyenojgúságot az összes dolgozó részére a társadalmi eszközökkel végzett munkára való jogához, beleértve a közösen meghatározott munkamércékkel összhangban a dolgozók saját munkája alapján a személyi fogyasztási eszközök megszerzésének a jogát is.

Továbbá, itt van a dolgozó joga és felelőssége, hogy saját jövedelmén keresztül és saját önigazgatási jogaival a társult munka alapszervezetben közvetlenül ellenőrizze és irányítsa a bővített- és az általános társadalmi újratermelés folyamatát, továbbá az újratermelés mechanizmusában, azaz a közös társadalmi munka megnövekedett újratermelésének alapján megvalósított jövedelmi eredmények egy részét megszerezze, éspedig olyan arányban, amilyenben a folyó- és holtmunkájával hozzájárult ennek az eredménynek a megvalósításához, illetve a jövedelem azon részét szerezze meg, amelyet társadalmasít, mint a társult munka közös eszközeit, azaz a társadalmi tőkét.

Ezekből következik a dolgozónak a közös és általános társadalmi érdekek iránti – de mindenekelőtt a társult munka közös érdekei és csak utána az egész általános társadalmi érdekek iránti – felelőssége. Ily módon a társadalom ezen közös és általános érdekeit nem lehet a társult munka vagy az állam technostruktúrájának csúcsain szubjektivista vagy voluntarisztikus módon meghatározni, még ha a képviselőtestületről van is szó. Ezeket az érdekeket elsősorban a társult munka keretén belül önigazgatási megegyezésekkel állapítják meg, azután pedig a társadalmi-politikai közösségek szerveivel társult önigazgatási szubjektumok szabad társadalmi megállapodásaival, amelyek az alkotmánnyal megállapított hatáskörökkel összhangban hordozzák a társadalomban fennálló helyzetért a felelősséget a társadalmi-politikai és tudományos-szakmai vezetők és alkotók valamint szocialista önigazgatási társadalmunk egyéb érdekelt erőivel. Mindebben külön jelentőségük van a tervek alapjairól szóló önigazgatási megegyezéseknek és társadalmi megállapodásoknak, melyek a munka és eszközök társításának legjelentősebb eszközeivé válnak.

Ezeket az érdekeket az állam azon kényszeraktusaival állapítják meg, melyekre az az a alkotmánynyal fel van hatalmazva.

Az emberek a társult munka és a társadalom viszonyaiban társadalmi tulajdonunk rendszerének lényegét képezik. A társadalmi tulajdonban levő termelő és újratermelési eszközökkel senki külön-külön – sem mint egyén, sem kollektívan mint csoport, sem pedig állami szervként – nem rendelkezhet, nem tulajdoníthatja el valamely részét mások egyenlő jogai iránti felelősség nélkül. Ily módon a társadalmi tulajdon csak általános feltétellé válik, amely lehetővé teszi a társult munkában a dolgozóknak külön-külön a társadalmi eszközökkel végzett munkára való jog megvalósítását, vagyis ezen jog alapján személyi jövedelmet nyerjenek, a folyó- és holtmunkájukkal a társadalmi munka összeredményéhez nyújtott hozzájárulásukkal arányosan.

A társadalmi tulajdon ilyen viszonyrendszere egyidőben nukleus is, vagyis a tulajdonrendszer minden formája beszüntetésének kezdete, mert a közös, vagy a társadalmi tulajdon a termelőerők további fejlődésével és a munkatermelékenység növekedésével mind jobban kifejezi a szükség szerinti felosztási viszonyokat, és mind kevésbé a munka szerinti felosztási viszonyokat. Ezzel valójában a társadalmi tulajdon mind kevésbé lesz korlátozó tényezője a személyi szükségletek szerinti személyi elsajátításnak.

A társult munka alapszervezetei és a bennük társult dolgozók új társadalmi-gazdasági pozíciójával, valamint az egyéb változásokkal, melyekről beszéltem, elindult a dolgozók munkatöbbletének alakulási folyamata, vagyis a bővített és általános társadalmi újratermelésben a társadalmi tőke forgása. A tulajdonjogi monopólium társadalmában a társadalmi tőke megszakítás nélküli forgása a centralizálódáshoz vezet, a gazdaság és az állam csúcsain, vagyis azok kezében, akiknek monopóliuma van a tőke felett, az utóbbi időben pedig az ún. nemzetközi társulatok kezében, ily módon eltulajdonítják a dolgozóktól és a nemzetektől a munkatöbbletet és szüntelenül erősítve a gazdasági és politikai erők központját, melyek mind kevésbé esnek a társadalom valódi ellenőrzésének bármely formája alá. Az ilyen folyamat egy állam fejlődése szempontjából ismert politikai következményeket von maga után – melyekről már korábban beszéltem –, mert a dolgozókat mind nagyobb mértékben az ilyen elidegenített központ akaratának vak és hatásnélküli végrehajtóivá alakítja át. Mert az ilyen tulajdonjogi monopólium célját nem befolyásolja és nem is befolyásolhatja az ember és társadalmi helyzete, hanem a tőke önmagától való centralizálódása, amit objektívan ezen rendszer természete idéz elő.

Az ilyen folyamattal ellentétben áll a társult munkáról szóló új törvény, a társult munka alapszervezetek jövedelméről és a jövedelmi viszonyokról szóló alkotmányos rendelkezések feldolgozásával. Általában olyan viszonyokat állít fel, melyek a társadalmi tőke forgási folyamatát a társult munka alapszervezeteiben, a társult dolgozó felé fordítja. Az összes jövedelmet minden formájában, mely a piacon, vagy a társult munka magasabb fokán valósul meg, a jövedelmet, valamint a társadalmi újratermelést a társult munka alapszervezeteiben kell állandóan összpontosítani. Ezért az eredményeket, melyek a társadalmi újratermelés ezen folyamatában valósulnak meg, a társult munka alapszervezetekben vissza kell juttatni a dolgozóknak, akik ezzel megszakítás nélkül – természetesen rendes feltételek mellett – növelik a jövedelem, vagyis a társadalmi eszközök mennyiségét, melyet ezekben a szervezetekben a dolgozók irányítanak, és mellyel tullajdonképpen kibővítik a személyi-, munka-, élet- és általános társadalmi feltételek javítására szolgáló anyagi forrásokat.

A középtávú terv jelentős szerepe

Ily módon a társult munka alapszervezetek állandóan növekedő – rendes feltételek mellett nyert – jövedelme alapján, a dolgozók mindig újból társítják a munkát és társult munka alapszerveinek jövedelmét más társult munka alapszervezetekkel a termelő erők fejlődésében, a munkatermelékenységben és a dolgozók munka-, élet- és általános társadalmi feltételeiben fennálló közös célok megvalósítása végett. A társítást a társításról szóló önigazgatási megegyezés alapján végzik, melyet minden társult munka alapszervezet az alkotmány és a törvény értelmében köteles meghozni, de különösen a közös tervek alapjairól szóló megegyezés útján. E tekintetben a törvény külön jelentős szerepet tanúsít a középtávú tervnek, mindenekelőtt, azért hogy az ilyen társítási folyamatot mind szilárdabbá és hosszú lejáratúvá tegye, az elfogadott de nem teljesített kötelezettségekre precízen megállapított kölcsönös kötelezettségekkel és felelősségekkel. Ilyen demokratikus úton a társult munka alapszervezetek, vagyis a társult munka a jövedelmet központosítva a társult munka közös gazdasági erejévé alakítja át mellyel feltételt teremt az új munkahelyek megnyitásához és az összes társadalmi munkatermelékenység növeléséhez. A munka és jövedelem ilyen társítási folyamatának összes eredményeit újból felosztják a társult munka alapszervezetei között ezen eredményekhez folyó- és holtmunkájukkal való hozzájárulásuktól függően. Ily módon a munkatöbblet nem lesz az emberek közötti osztályviszony eleme, mert ezzel, mint a munkájával előállított értékek egy részével maga a dolgozó rendelkezik.

A munkatöbblet értéke a jövedelemnek vagyis a társadalmi eszközöknek, melyekkel a társult munka alapszervezetekben a dolgozó rendelkezik, összetevő részévé válik.

Ily módon a társult munka alapszervezetek közötti társadalmi-gazdasági viszonyok, melyekbe munkájukat és jövedelmüket társítva lépnek, a társadalmi újratermelésbe való közös beruházások és a közös jövedelem megvalósítása céljából, felszabadultak nemcsak a kapitalista osztályjelleg, hanem a kapitalista profit gazdasági logikája alól is. Mert ezek a viszonyok nem a nyereség felosztásán alakulnak, hanem a szabad munkacsere különleges formáján. Tulajdonképpen ez az egyik fő oka, hogy a társult munkáról szóló törvény a társadalmi tőkét a társult dolgozók holt munkájának tekinti, vagyis munkájuk értékeredményeinek, melyek a szocialista árutermelés általános törvényességének keretén belül más dolgozók munkájának cseréjével valósít meg. Természetesen, ez a csere nem a tőke valamilyen szabad piacán történik, hanem a szabad munkacserében, az önigazgatási megegyezések és társadalmi megállapodások alapján. A dolgozók ilyenfajta munkacserére irányuló motivációja mindenek előtt munkaérdekeikben áll, és nem pedig valamilyen járadék élvezésében, vagy mások munkáján alapuló nyereségszerzésben.

Valójában a törvény nemcsak formálisan tiltja az ilyen járadékélvezést és nyerészkedést, hanem anyagilag a végsőkig fékezi és ily módon csökkenti megjelenésének lehetőségeit. Mert e társult munka alapszervezetének a holt munka alapján, vagy pedig a közös terv megvalósítása céljából befektetett eszközök alapján a másik, vagy több társult munka alapszervezettel együttesen megvalósított jövedelemben való részvétele akkor szűnik meg, amikor ennek az alapszervezetnek a befektetett eszközt egy társadalmilag igazolt térítménnyel visszajuttatják. Ennek a térítménynek változó kamatjellege van, amely alacsonyabb vagy magasabb lehet a bankkamattól, ennek kifizetése és a befektetett eszközök visszajuttatása attól függ, hogy az eszközök közös beruházásának előirányzott eredménye megvalósult-e, és milyen mértékben. A befektetett eszközök visszajuttatását és ezen térítmény kifizetését a közösen megvalósított jövedelemből való részesedésen keresztül végzik. A jövedelemben való konkrét részesedés a ténylegesen elért eredményektől és a kockázat jellegétől függ, melynek hordozói a közös vállalkozásokban a társult munka alapszervezetei. Ez a térítmény elkerülhetetlen nemcsak mint a holt munka árának összetevő része, hanem mint a társadalmi jövedelem legcélszerűbb befektetésének gazdasági ösztönzője is. Ugyanis ez a térítmény a társult munka alapszervezetekben ösztönzi a dolgozókat, hogy összes jövedelmüket ne csak saját szervezetükbe fektessék be, hanem a társult munka azon részeibe is, melyben ez a befektetés a legnagyobb közös gazdasági

eredményeket adja, nemcsak a beruházás rentabilitása szemszögéből, hanem a társult munka közös munka- és ügyviteli érdekeinek szemszögéből is.

Ily módon az újonnan megvalósított összérték megszakítás nélkül visszajut az anyagi termelést végző társult munka alapszervezeteiben, hogy egy részét az önigazgatási megegyezések és társadalmi megállapodások, valamint a törvénnyel megállapított kötelezettségek alapján a szabad munkacsere útján, az anyagi termelés területén kívül eső társadalmi tevékenységek jövedelmére, az általános társadalmi érdekekre, másik részét pedig a társult munka alapszervezetek tiszta jövedelmére osztják fel. A tiszta jövedelem pedig a dolgozók személyi és közös fogyasztási eszközeinek, valamint az akkumulációnak a forrását képezi. A tiszta jövedelem e három rendeltetésnek megfelelő felosztásáról szóló határozatot a társult munka alapszervezetek dolgozói szabadon hozzák meg érdekeik, munkaszükségleteik és személyi jövedelmük megszerzése szempontjából, betartva azokat az önigazgatási megegyezéseket és társadalmi megállapodásokat, amelyeket maguk írtak alá, valamint azon előírásokat, amelyeket az alkotmányos felhatalmazásokkal összhangban az állami szervek hoznak meg, a meghatározott általános társadalmi érdekek és a dolgozók egyenjogúságának megvédése céljából.

A tiszta jövedelem nálunk új kategóriát képez, természetesen nem az elméletben, hanem a szocialista önigazgatási rendszerben, a társadalmi-gazdasági viszonyok jogi szabályozása területén. Elképzelésem szerint e törvényes kategóriára szükségünk van mindenekelőtt a következő két oknál fogva.

A tiszta jövedelem, a jövedelem azon része, melyről a dolgozók a társult munka alapszervezeteiben valóban önállóan döntenek, mert a jövedelem többi részét a törvénnyel, irányzott kötelezettségekre, vagy az anyagi termelésen kívül eső szabad munkacsere kötelezettségeire, valamint egyéb társadalmi kötelezettségekre fordítják. Azt mondhatnám, hogy éppen ezért a jövedelem ezen része és a tiszta jövedelem közötti viszony állandó és nagyon meggyőző mutatója lesz a társult munka jövedelmére való társadalmi hatásnak. A tiszta jövedelem jelentős tényező lesz a társadalmi tervezés megvalósításában, és a társadalmi-gazdasági politika megállapításában.

A másik, elgondolásom szerint még jelentősebb ok, elvi jellegű. A tiszta jövedelem ilyen felépítésében legkövetkezetesebben jut kifejezésre a jövedelem igazi társadalmi-gazdasági, osztályjellgű tartalma. A tiszta jövedelemben jut kifejezésre az, hogy a dolgozó kezében van a munka és a társadalmi tőke feletti egységes igazgatás. Megszűnik a dolgozók bérhelyzetének minden formája, mert a tiszta jövedelemben a dolgozók egyedül rendelkezik a személyi és közös fogyasztás eszközeivel és a társa-

dalmi tőkével. Természetesen, a gyakorlatban még lesznek elferdülések, azonban maga a rendszer, melyet a törvény állít fel, lehetővé teszi az ilyen elferdülések elleni eredményes harcot.

A bérmunkában kialakult mentalitás maradványainak minél gyorsabb megváltoztatása

Ilyen feltételek mellett a dolgozó a személyi jövedelmet és a közös fogyasztásra szolgáló eszközt nem a tulajdonossal, vagy a társadalmi tőke tényleges monopólista igazgatójával való konfrontálási viszonyokban szerzi, hanem saját gazdálkodása útján, mind a folyó, mind pedig a holtmunkával, mellyel igazgat. A dolgozó a tiszta jövedelmi viszonyokban az eddiginél világosabban beláthatja, hogy munka- és életfeltételein csak akkor javíthat, ha a tiszta jövedelem elegendő részét tartalékolja a fejlődésre, vagyis a saját vagy egyéb társult munkaszervezetbe való befektetésre, a közös munkatermelékenység növelése céljából illetve, ha ezekkel az eszközökkel valóban célszerűen gazdálkodik. A dolgozó ilyen társadalmi-gazdasági helyzete az eddiginél gyorsabban meg kell, hogy változtassa a dolgozók bérmunkában kialakult mentalitásának maradványait. A dolgozó mind nagyobb mértékben éppen az akkumuláció politikáján keresztül áttekintheti nemcsak munkafeltételeinek pillanatnyi problémáit, hanem munkatermelékenységének hosszú távú problémáját is, ezzel együtt pedig alkotó tevékenységéhez szociális- és kulturális életéhez szükséges kedvező feltételek megvalósítását is.

Az ilyen jövedelmi viszonyok felállításával a társult munkáról szóló új törvény elhárítja, vagy legalábbis nagymértékben enyhíti a társult munkában önigazgatású rendszerünk még egy komoly, eddig fennálló gyengeségét, amely a társadalmi tőkéről való nem megfelelő gondoskodásban és az eredményes használatára irányuló nem megfelelő ösztönzésben jut kifejezésre. Ez a probléma gyakran nincs kellően értékelve, nemcsak gyakorlatunkba, hanem elméletünkben sem, kihangsúlyozva azt, hogy egyedül a dolgozók élő munkája eredményez értékeket, amely a termelőerők fejlődésének döntő tényezőjét képezi. Ez igaz, azonban ugyanígy pontos és vitathatatlan az is, hogy a társadalmi tőkével vagy a dolgozók holt munkájával való eredményesebb gazdálkodás jobb feltételeket teremt a társadalom általános fejlődéséhez. E tényezők lebecslése bennünk valósággal olyan jelenséget vált ki, mint pl. a politikai beruházások, a teljesítőképességek duplázása, a bárki társadalmi felelősségének hiánya, ha kivételesen a társadalmi eszközök beruházásának igazolatlanul alacsony rentabilitására és ehhez hasonlókra kerül sor, amely nálunk nem ritka eset.

A törvény nem úgy tartja, hogy a társult munka alapszervezetei összes vagy tiszta jövedelme csak az egyes társult munka alapszervezetek dolgozóinak eredménye. Ez a jövedelem a piac, az árutermelés és a társadalmi újratermelési folyamat tárgyi, gazdasági törvénye alapján jön létre, ami azt jelenti, hogy szabály szerint a nagyobb munkatermelékenység nagyobb jövedelmet ad, ezért az egyes társult munka alapszervezetek jövedelme is különbözik ezen szervezetek dolgozóinak individuális munkamennyiségétől. Valójában azt mondhatjuk, hogy a társult munka alapszervezetei ügyvitelének rendes feltételei mellett jövedelmüket társadalmilag szükséges munkaidő alatt nyerik, azzal, hogy a termékek ugyanazon egységére egyesek több, mások pedig kevesebb munkaidőt használnak fel, a társadalmilag szükséges munkaidőhöz viszonyítva. Ez nemcsak a dolgozók képességétől, munkájuk individuális mennyiségétől, a magánmunka termelékenységétől és a dolgozó szubjektív akaratától függ, hanem sokkal inkább a termelés egyéb tényezőinek szerves összetételétől és a technológia jellegétől függ. Ezért a társult munkáról szóló törvény nem engedi meg, hogy a társult munka alapszervezeteiben szerzett jövedelem mennyisége automatikusan a személyi jövedelem nagyságának a mércéje is legyen, mert ez az egyes társult munkaszervezetekben a dolgozók személyi jövedelme közötti nagy különbségekhez vezet. Ha ezt tollerálnánk a társadalmi akkumuláció jelentős része valójában a termelékenyebb társult munkaszervezetekben a személyi jövedelemre lenne felosztva, az alacsonyabb termelékenységű szervezetek számlájára, melyek ez miatt lassabban fejlődnének, nehezebben jutnának saját munkatermelékenységük növeléséhez, elkerülhetetlenül szükséges társadalmi eszközökhöz.

A munka mércéje a holt munka is

A társult munkáról szóló törvény előirányozza, hogy a társult munka alapszervezeteinek dolgozói alapjában véve önállóan hozzák a személyi jövedelemről és a közös fogyasztásról szóló határozatokat, azonban tartaniuk kell magukat a meghatározott társadalmilag megállapított munka mennyiségi és minőségi mércéihez, hogy a személyi jövedelem alakulása mindjobban összhangban legyen azzal az elvvel, hogy ugyanazon munkáért, ugyanazon személyi jövedelem jár. Érthető, hogy a tiszta jövedelem növekedési dinamikája és struktúrája mindenféleképp egyik mércéje lesz a személyi jövedelem felosztásában a munkamennyiség meghatározásának, azonban a jövedelem összmennyisége nem lehet saját dinamikáján kívül a személyi jövedelem felosztásának mércéje.

Ily módon a társult munkáról szóló törvény a munka társadalmi mércéjének lényeges alapjait adva abból a szempontból indul ki, hogy a dolgozók

munkája az önigazgatási társult munkában többé nemcsak a konkrét munkából és a munkahelyükön elért fizikai eredményekből áll, hanem szellemi munkájukból is, melyet a felelős társadalmi, vagyis önigazgatási dolgozó és vezető végez, hozzájárulását adva a társult munkaszervezet eredményesebb igazgatásához, az eredményesebb tervezéshez és ügyvitelhez, a munka és a jövedelem társításának célszerűbb elhatározásához, melytől szintén nagy mértékben függ a társult munka alapszervezeteinek jövedelme. Érthető, a társult munkáról szóló törvény a munka mércéjeként elismeri a dolgozó holt munkáját is, mellyel a társult munka alapszervezetben mint a termelésre szolgáló közös társadalmi eszközzel rendelkezik, vagyis helyesen mondva, elismeri munkamérceként a holt munka felett való uralmával megvalósított eredményeket.

Arról van szó, hogy a dolgozó megfelelő módon közvetlenül, anyagilag és alkotólag ösztönözve legyen arra, hogy a holt munkát, amellyel mint társadalmi eszközzel rendelkezik, gazdságilag minél célszerűbben használja ki, társítsa és fektesse be, továbbá a megvalósított eredményekből ezen az alapon személyi jövedelmének meghatározott részét nyerje, hogy ezen keresztül valójában ilyen akciójának gazdasági hatását is mérni tudja. Természetesen, itt nincs szó haszonrészesedésről, hanem lényegébe véve a folyó munkához való hozzájárulás egyik mércéjéről, vagyis a holt munkával vagy társadalmi eszközökkel való mindennapi gazdálkodás hozzájárulásáról. Meggyőződésem, hogy a társadalom további fejlődése a dolgozók kiterjedtebb szolidaritásához vezet, az egész társult munka kereteiben a holt munkával való gazdálkodás szemszögéből. Úgy gondolom, hogy éppen emiatt a fennálló nyugdíjrendszerünknek a közeljövőben meglehetősen gyökeres változásokat kell megérnie.

Az ilyen rendszer alapján, vagyis az önigazgatási társult munkában a dolgozó saját társult munka alapszervezetén keresztül – tekintet nélkül arra, hogy az anyagi termelésről, vagy a társadalmi tevékenységekről van-e szó –, közvetlen gazdasági és politikai ellenőrzést gyakorol munkaeredményeinek helyzete és alakulása felett. És nemcsak ezt. A társadalmi munka minden hatása a társult munka önigazgatási bázisában és a társadalmi-politikai közösségekben összpontosul, vagyis a társult munka alapszervezeteiben, a helyi közösségekben és községekben. Ily módon minden polgár követheti és ellenőrizheti a társadalmi eszközök alakulását és használatát, és még ki is hathat ezen alakulásra, természetesen ha akar, vagyis érdekelve van. Az általános társadalmi szükségletek eszközei a társult munka alapszervezetekből erednek, úgy, hogy ezek is nemcsak a társult munka alapszervezetek dolgozóinak, hanem a községek és helyi közösségek polgárainak is közvetlen ellenőrzése alatt állnak.

A dolgozó megszűnik a mások által irányított mechanizmus része lenni

A társult munka nemcsak minden alapszervezete, hanem mindegyik munkaegysége egyidőben önálló gazdasági, szociális, közművesítési és általános társadalmi fejlődésére szolgáló bevételnek a forrása. Ily módon a társult munkában fennálló önigazgatásnak, a társadalomban és a társadalmi tevékenységek minden területén fennálló társadalmi-politikai közösségekben az önigazgatásnak, a dolgozóknak és a társadalomban általában a polgárok demokratikus joga megvalósításának valódi anyagi alapjává válik. Ugyanakkor ez a dolgozók, mint alkotó személyek anyagi bázisát képezi az összes társadalmi eszközök használatában mind a személyi munka- és életérdekeinek, mind pedig a társadalom fejlődési érdekeinek megfelelően. Valójában a szakképzetlen dolgozó is egyidejűleg jövedelmező alkotóvá válik, nemcsak a társult munka alapszervezete fejlődési irányvonalának, meghatározásában, hanem az egészségügy, az oktatás, a kultúra, az iskoláztatás, a testnevelés stb. terén, mind pedig a helyi közösségekben és községekben a szociális, kulturális, közművesítési, politikai, fejlődési irányvonalak meghatározásában is. A dolgozó megszűnik a mechanizmus kereke lenni, melyet mások irányítanak, vagy legalábbis létrejönnek a feltételek ahhoz, hogy megszűnjön ez a helyzete, és az önigazgatási társult munka valamint a társadalom egészének, hordozójává és céljává válik.

Mi ezzel valójában egy dilemmára felelünk, mely a korszerű szocialista gyakorlatban, és az elméletben is, nagyon gyakran felvetődik. Arról van szó, hogy a szocialista társadalomban szükséges-e a dolgozók munkájában az anyagi és erkölcsi ösztönzést alkalmazni. Fennáll az a vélemény, hogy az anyagi ösztönzés erkölcstelenség és neveletlenség, míg mások úgy vélik, hogy az erkölcsi ösztönzés üres szó, és hogy a dolgozó számára semmit sem jelent. Úgy gondolom, hogy az ily módon felállított dilemma a munkásosztály iránti atyáskodó viszony kifejezője.

Valójában ezt a dilemmát csak olyan termelő viszonyokban lehet felállítani, melyekben a dolgozó csak saját munkaerejével rendelkezik, vagyis az olyan viszonyokban, melyekben a társadalmi tőke a dolgozó gazdasági és politikai ellenőrzésén és erején kívül áll. Az ilyen feltételek mellett az anyagi ösztönzés valójában gyakran az emberek saját korrupciójára, a pénzért folyó harcra és az önző mentalitás ösztönzésére vezethető vissza. Másik oldalról pedig tapasztalatból nagyon jól ismert, hogy az ún. erkölcsi ösztönzés a gyakorlatban gyakran erőszakra vezethető vissza, az ember némely voluntarisztikusan tolmácsolt és alkotott „felsőbb céljai" és „felsőbb értékei" nevében. Ezeket a célokat és értékeket, vagy az állami rendszer, vagy valamely más társadalmi autoritás határozza meg saját külön szükségleteitől és érdekeitől, és nem pedig a dolgozók szükségleteitől és érdekeitől függően.

Nem állítom, hogy gyakorlatunkban túlszárnyaltuk ezt a dilemmát, és hogy nem áll fenn egyik vagy másfajta elferdülés. Már szocialista társadalmunk fejlődésének kezdetétől fogva kihangsúlyoztuk, hogy a dolgozók legnagyobb ösztönzése, az ami belőlük önálló gondolkodó alkotót, ebben az alkotásban pedig szabad embert formál. Ahhoz, hogy ilyenné váljon, az anyagi eszközökkel is rendelkeznie kell, vagyis a munka feltételeivel és eredményeivel. A társult munkáról szóló új törvény arra törekszik, hogy ezt az elvet feltételeink mellett és társadalmunk termelő erőinek fejlettségi fokán minél jobban konkretizálja. Dolgozónk alapjában véve erkölcsileg ösztönözve van azzal, hogy a társult munka alapszervezetében, jövedelmében és önigazgatási jogaiban a társadalmi tulajdonban levő eszközökkel végzett munkára való jog alapján anyagi alapot hozzon létre, melyen állandóan és szabadon fejlesztheti alkotóképességeit. Ugyanezzel a dolgozó anyagilag is ösztönözve van mert alkotó törekvései és eredményei állandóan erősítik alkotásának anyagi alapját, ezzel együtt pedig személyi-, munka- és életfeltételeit is.

Egyidejűleg pedig anyagilag is, erkölcsileg is ösztönözve van azzal, hogy a rendelkezésére álló eszközökkel szabadon köthet önigazgatási megegyezéseket és társadalmi megállapodásokat ezeknek, a gazdasági, szociális, kulturális,, közművelődési, valamint az általános társadalmi környezet fejlesztése érdekében, melyben él és melytől függ. A legerősebb és legnagyobb ösztönzés az, amely lehetővé teszi a dolgóznak és a munkásnak, hogy harcoljon és egyidőben pedig rendelkezzen a termelő és szabad közösségének kiépítésére szolgáló eszközökkel. E közösségben szabad alkotó személy lesz a többi dolgozóval egyenjogú viszonyban, azzal, hogy mind a személyes, alkotó törekvéseinek eredményei, mind pedig a szabad termelők egész közösségének törekvései folyamatosan anyagi és társadalmi feltételeket hoznak létre, amelyben az ember „saját szerencséjének a kovácsa" ez pedig az emberek valódi szabadságának a feltételét képezi.

Természetesen, tudatába kell lennünk annak, hogy mindez egy történelmi folyamat, és nem pedig mától holnapig tartó feladat. A társadalmi fejlődés még nem jelenti azt, hogy ideális társadalom megvalósításáért harcolunk, hanem azt, hogy azon társadalmi erők felszabadítására irányul, amelyek valóban hordozói e társadalmi haladásnak. Úgy gondolom, hogy új alkotmányunknak ez a fő célja. A társult munkáról szóló új törvényünk a lehető legnagyobb mértékben törekszik e cél megvalósítására.

Mindebből még egy következtetést vonok le. A társult munkáról szóló törvénynek nagy jelentősége van nemcsak az önigazgatású társult munká-

ban, a viszonyok fejlődését tekintve, hanem közvetlenül kihat az egész társadalmi rendszer átalakulására és fejlődésére. Kétségtelenül, e tekintetben legjelentősebb lesz hatása társadalmunkban az önigazgatású demokratizmus, mint teljes rendszer további fejlődésére.

Már régen megállapítottuk az elvet, és gyakorlatunk megerősítette ezt, hogy az önigazgatású szocialista társadalomnak nem felel meg a több pártrendszerű demokratizmus, amely a burzsoá-politikai államban jött létre, vagy az egypártrendszer, amely a burzsoá és szocialista demokratizmus közötti különleges átementi időszakban jött létre. Ez sehogy sem jelenti annak a történelmi lehetőségnek, néhol pedig szükségszerűségnek megcáfolását, hogy a szocialista viszonyok a burzsoá-típusú, többpártrendszerű demokratizmus feltételeinek fennállássa mellett is győzhetnek, ha erre fennállnak a megfelelő történelmi feltételek. Hazánk viszont mélyen gyökeres változást hozó szociális forradalmon ment keresztül és nem tudta volna azon ellentéteket elfojtani, ha teret nyitott volna a forradalomellenes erők tevékenységének többpártrendszer formájában, mert az ellentétek a forradalommal nem semmisültek meg, csak az erők viszonya változott.

Mindig tudatában voltunk annak, hogy a szocializmus nem tud haladni, ha nem fejlődnek az emberek közötti demokratikus viszonyok. Harcolva a szocializmus és a szocialista önigazgatás ellenségeinek támadása ellen, egyidejűleg megvalósítottuk a szocialista önigazgatás új típusú demokratizmusa fejlődéséhez a feltételeket. Ilyen demokratizmusban nem áll fenn többé a politikai pártok versengésének, vagyis a közöttük folyó harcnak a szükségszerűsége, hogy melyik fog közülük a centralisztikus állam élén a munka és a társadalmi tőke felett uralkodni, mert a munka és a társadalmi tőke a társult munka alapszervezeteiben, a társult munka és az önigazgatási közösségek egyéb formáiban a társult dolgozók kezében van.

Ezért állandóan hangsúlyoztuk, hogy a Kommunista Szövetség nem hordozója az egypártrendszernek, vagyis nem klasszikus politikai párt. Más szóval, a Kommunista Szövetség a többi politikai párttal nem versenyez a hatalomért, hanem harcol azért, hogy a munkásosztálynak a többi dolgozóval együtt a közvetlen önigazgatású demokratikus társadalomban valódi hatalma legyen. Érthető, hogy mind a munkásosztály eszmei politikai erejeként, mind pedig ennek az osztálynak és általában a dolgozóknak szervezett, avantgard tudataként, a Kommunista Szövetség köteles harcolni azért, hogy e hatalom kulcspozíciója azon szubjektív erők kezében legyen, amelyek megingathatatlanul a szocializmus és a szocialista önigazgatás mellett állnak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a Kommunista Szövetség a burzsoátípusú, klasszikus politikai állam egypártrendszerű hatalmát kelti életre.

A proletár diktatúra nem a despotikus államapparátus diktatúrája, hanem

a munkásosztály elvitathatatlan vezető szerepének, vagyis a társadalom igazgatására irányuló történelmi osztályérdekének forradalmi formája. Más szóval, számunkra a proletárdiktatúra nem olyan hatalom, amelynek meg kell akadályoznia a társadalom demokratizálódását, hanem fordítva, hatalom, amelynek egyengetnie kell az ilyen demokratizálódás útjait, és védenie kell ezt a folyamatot, de nem a burzsoá politikai demokrácia restaurálása által, hanem a szocialista önigazgatás útján.

A kiindulópont a demokratikus rendszer megalakításában számunkra nem lehet a burzsoá politikai állam parlamentarizmusa, sem pedig ennek egypártú változata, hanem a társult munka önigazgatású demokráciája, melyben a Kommunista Szövetség és a szervezett szocialista, társadalmi, tudományos, kulturális tényezők és más erők a társult munka önigazgatású demokráciájának, vagyis a termelők szabad közösségének alkotó, összetevő részei, és nem elidegenített politikai tényezők a társadalom, a társadalmi munka jövedelme és termékei feletti hatalomért folyó versengési harcban.

Csak az ilyen demokratikus rendszer tudja feltételeink mellett biztosítani a munkásosztálynak a hatalmat, vagyis a munkásosztály történelmi érdekeinek megfelelő elvitathatatlan vezető társadalmi szerepét. Csak az ilyen demokratikus rendszerben tudja a a Kommunista Szövetség és egyéb szocialista erők eredményesen megvalósítani a munkásosztály és az egész dolgozó nép hatalomrendszerében eszmei-politikai vezető szerepét, vagyis e rendszer alkotó része, és nem felette vagy rajta kívül álló erő, ahogyan az a közelmúltunkban volt.

A demokrácia ereje és fajai a történelem folyamán a termelőviszonyoktól a társadalom osztályfelépítésétől és a belső társadalmi ellentétek erejétől függött. Az emberek a demokrácia mellett nem a szabadság iránti nagyobb vagy kisebb szeretetükkel, vagy a szabadság iránti nagyobb vagy kisebb gyülöletükkel döntöttek. A szabadság fegyverként szolgál a meghatározott társadalmi célokért és érdekekért folyó harcban. A demokratikus szabadság megszüntetése nemcsak saját célokat szolgál, hanem fegyver azok ellen, akik a fennálló helyzetet támadják, tekintet nélkül arra, hogy reakciós vagy forradalmi pozíció megvédéséről van-e szó.

Ezért társadalmunkban harcolnunk kellett mind az ún. abszolút szabadság védelmezőivel, akik a szocializmus és a szocialista önigazgatás ellenségeit fegyverezték fel, mind pedig az önigazgatású demokratizmus dogmatikus, konzervatív bírálóival, akik a munkásosztály és a dolgozók uralmát egy szűkebb csoport monopóliumával, vagyis a bürokratikus egypártrendszerrel akarják felcserélni. E harcban továbbra is ki kell tartanunk, és határozottan ellen kell állnunk az egyik és másik végletnek is. Ezt kell tennünk nem annyira ezen erők miatt, mert azok kicsik, hanem mert a modern világi ellentétek harcában az ilyen törekvések hordozói

saját akaratuk ellenére is szükségszerűen ezen ellentétek és – a belső fejlődésünkben vagy független külpolitikánkban történő – beavatkozások képviselőivé, protagonistáivá válnak.

Az eddiginél intenzívebben kell építenünk önigazgatású, szocialista, demokratikus rendszerünket, melynek alapja és vezető tényezője az önigazgatású társult munka kell, hogy legyen. Ilyen értelemben az önigazgatású demokratikus institúciónk rendszerében és keretén belül szocialista forradalmunk szemszögéből minél szélesebb körű lehetőségeket kell biztosítanunk az alkotó harchoz, vagyis olyan szocialista önigazgatási szervezési formákat kell létrehoznunk, melyek lehetővé teszik a tömegek széles bekapcsolódását a társadalmi-politikai döntéshozatalba, a káderek megválasztásába, a szocializmus és a szocialista önigazgatású társadalom további fejlődésére vonatkozó eszmei és tudományos problémák alkotó jellegű letisztázásába, a társadalmi bírálatba, s mindennek nem egy szűk körű csoporthatalomért folyó harc a célja, hanem a szocializmus fejlődése és a szocialista önigazgatású rendszerben a dolgozók vezető szerepének a felállítása. A tömegek széles rétegeinek bekapcsolódása a döntéshozatalba a sajtóra is irányul, mely szabadon tükrözi ki mindezeket a folyamatokat, valamint tudatában lesz a szocialista forradalom és a szocialista önigazgatású rendszer iránti eszmei és politikai felelősségének.

A küldöttrendszer bevezetésével ebben az irányban jelentős lépésekre került sor. A küldöttrendszer valójában a társadalmunkban fejlődő önigazgatású, szocialista, demokratikus rendszer alapját képezi. Igaz az is, hogy a küldöttrendszer ez ideig még csak kezdeti formában létezik és még mindig nem szakadt el a korábbi rendszertől de mégis fejlődésnek indult.

A társult munkáról szóló új törvény sokkal konkrétabb, erősebb alapot és lehetőségeket nyújt a küldöttrendszer további fejlődéséhez. Úgy tűnik, ma azt mondhatjuk, hogy maga a küldöttrendszer és működése nem képezi fő problémánkat, mert a szocialista demokratizmus feltételei mellett rendelkezünk a fejlődéséhez szükséges belső erővel.

Elgondolásom szerint fő problémánk abban áll, hogy a küldöttrendszerben még mindig nincsenek megfelelően bekapcsolva, és nincsenek megfelelő mértékben megszervezve a szocializmus szubjektív erői, és nincs teljes mértékben fellelve a küldöttrendszer munkájának, hatásának és akciójának legmegfelelőbb módszere.

Amikor a szocializmus ezen társadalmi erőit említem, akkor elsősorban a Kommunista Szövetségre, a Szocialista Szövetségre, a Szakszervezetre, és egyéb társadalmi-politikai és társadalmi szervezetekre, a tudományra, a tudományos szakintézetekre, a szakszolgálatokra, a felelős állami szerveinkre, különösen a közigazgatási szervekre gondolok. Az állítólagos „ultrabaloldal", a spontaneitás reakciós elmélete követői gyakorlati ered-

ményeinknél fogva kitartóan próbálják ezeket az erőket elvonni a munkásosztály, vagyis az önigazgatók ún. spontán akciójától. Mindezek az erők tulajdonképpen a munkásosztály és az önigazgatók szervezett tudatának részét képezik. Ezek szerint nem lehetnek felelőtlen összetevői a munkás- és társadalmi önigazgatás rendszerének.

Nálunk szokássá vált, hogy a hosszú rezolúciókkal – úgyszólván valahonnan kívülről – csak általános javaslatokat teszünk, a problémák konkrét megoldásának megtalálása szemszögéből pedig az önigazgatási közösségek gyakran vagy leggyakrabban magukra vannak hagyatva. Még állami közigazgatási szerveink is az egyes előírások meghozatalára korlátozzák tevékenységüket, és nem eléggé gondoskodnak arról, hogy megfelelő szakmai és egyéb konkrét segítséget nyújtsanak az önigazgatási szerveknek és közösségeknek mindennapi problémáik megoldásában. Csak két példát említek.

Például, azok az emberek, akik nem tudják felfogni a társult munka alapszervezetek helyzetét és szerepét, kételyeiket gyakran azzal fejezik ki, hogy kiemelik, hogy ezekben a szervezetekben óriási adminisztráció jön létre, ami sokba fog kerülni. Valójában azonban, teljesen érthető, hogy a társult munka alpszervezeteknek a nyilvántartáshoz, a könyveléshez, felépítésük, termelésük és ügyvitelezésük stb. törvénnyel megállapított mutatóinak megállapításához nincs szükségük saját szakszolgálatokra. Ezeket az ügyeket elsősorban a munkaszervezetek közös szolgálatának és az összetett társult munkaszervezeteknek kell végezni. Emellett ezeket az ügyeket nagyobb vagy kisebb mértékben a társult munka alapszervezetekkel kötött szerződések alapján a Társadalmi Könyvviteli szolgálat vagy tőle független megfelelő szakintézmények végezhetik, amelyek a munkaszervezetekkel való megbeszélések alapján a legcélszerűbben tudnák megvalósítani ezeket a feladatokat. A könyvelőségi és egyéb adatok, melyeket a társult munka alapszervezeteitől és egyéb önigazgatási szervezetektől és közösségektől kérnek, nem képeznek luxust, sem pedig adminisztratív kitalálást, hanem a célszerű és korszerű termelés és tervezés feltételei. Ezért segítenünk kell az önigazgatási szervezeteknek és közösségeknek, hogy közös erővel, legcélszerűbb módon oldják meg ezeket a problémákat. Nem szabad magukra hagyni őket, hogy még a társult munka alapszervezeteiről is lemondjanak, azért mert pillanatnyilag nem áll lehetőségükben, hogy egy relatívan másodrendű gyakorlati problémát célszerűen oldjanak meg.

Másik ilyen kérdés, hogy a konkrét esetben mikor állnának fenn olyan feltételek, melyek A társult munkáról szóló törvény értelmében megkövetelik, hogy a munkaszervezet keretén belül társult munka alapszervezete létrejöjjön. Ez ma főleg a munkaszervezet keretén belüli szubjektív ki-

értékeléseknek erők között létrejött viszonyoknak van átengedve. Az alapszervezetek megalakítása törvényes kötelezettség, ha erre fennállnak az alkotmánnyal és törvénnyel előirányzott feltételek, és nem pedig a munkaszervezet önkényes határozatának tárgyát képezi. Azonban, a munkaszervezeten kívüli felelős társadalmi tényezők még mindig – bár ez ideig nagyon kis mértékben – foglalkoznak azzal, hogy valamely munkaszervezetben fennállnak-e a társult munka alapszervezete megalakításához szükséges feltételek, vagy sem. Említsük meg például, hogy a mi végrehajtó tanácsaink is az új alkotmányos elvek megvalósításának nyílt kérdését illetően gyakran félreállnak, mintha ez őket nem érdekelné, mintha ez nem érdekelné a közigazgatási szerveinket sem. Most, vagyis a társult munkáról szóló törvény meghozatala után teljesen világossá válik, hogy nemcsak a felelős állami szerveink, de különösen a közigazgatási szervek, a Szakszervezet és egyéb társadalmi tényezők, hanem a Kommunista Szövetség is e konkrét problémák megoldásával kell, hogy foglalkozzék, de nem a már sokszor hangoztatott általános irányelvek ismétlésével.

Ez vonatkozik küldött-testületünk összetételére és ténykedési módjára is. Példaként felhívnám figyelmüket a képviselő-testület összetételében a társadalmi-politikai tanácsok összetételére és szerepére. Úgy gondolom, hogy sem összetételük sem szerepük nincs teljesen összhangban az új alkotmány intencióival, de különösen nincs összhangban azon szükségletekkel sem, melyek társadalmunk társadalmi-politikai szervezeteinek és a szocializmus egyéb szubjektív tényezőinek társadalmi szerepéből erednek. Ugyanígy rámutatnék azon tényezőre is, hogy még a Szocialista Szövetség sem vált felépítését és szerepét illetően a küldöttrendszeren alapuló demokratikus rendszer valódi összetevő részévé.

Ugyanígy gyakran lebecsülik a Szakszervezet szerepét is. Lassan jönnek létre az olyan elkerülhetetlen mechanizmusok mint pl. az önigazgatási jogvédőség és a társult munka bírósága, melyek nélkül nem lehet megvalósítani teljes egészében sem a társult munkában fennálló viszonyokat, sem pedig a küldöttrendszert. Úgy gondolom, hogy maga a Kommunista Szövetség is még mindig túl sokat foglalkozik a hosszú rezolúció meghozatalával ahelyett, hogy a kommunisták a küldöttrendszerben dolgozóinkkal és munkásainkkal együttesen gyakorlati akcióval foglalkoznának. Majd ha a Kommunista Szövetségnek a küldöttrendszerben politikai bázisa lesz, csak akkor fog eredményesen kihatni a dolgozók és munkások önigazgatási döntéseire, önigazgatási szervezeteikben és küldöttségeikben.

Az új alkotmány, a társult munkáról szóló új törvény és egyéb törvények, ezen és a következő év folyamán – itt külön gondolok A társadalmi tervezés rendszereinek alapjairól és Jugoszlávia társadalmi tervéről szóló törvényre, mely külön jelentőséggel bír – széles körű lehetőségeket ad-

nak és kényszerítenek bennünket, hogy a nyílt kérdéseket gyorsabban és konkrétabban tisztázzuk le, jelöljük ki önigazgatású szocialista demokratikus rendszerünk további fejlődési útját, mely a társult munka demokráciáján, a küldöttrendszeren, a szocialista tudat és tudomány szervezett tényezőinek adekvát pozícióján alapul. Csak ilyen szintézisben jöhet létre az új típusú, szilárd demokratikus rendszer, mely biztosítani fogja a polgárok számára a legszélesebb körű demokratikus szabadságot, amely egyidejűleg képes lesz energikusan és eredményesen ellenállni azon próbálkozásoknak, amelyek a szocialista és önigazgatású demokratikus rendszer megdöntésére, a szocializmus és a szocialista önigazgatási rendszer aláásására törekednek. Úgy gondolom, hogy e problémának az alkotmány megvalósítása és az alaptörvények után munkánk fő tárgyává kell válni, nem csak a politikai irányadás érdekében, hanem a demokratikus önigazgatási rendszer institucionális kiépítése érdekében is.

Ezért a társult munkáról szóló törvénytervezetet nyílt, alkotó és szabad közvitán kell elemezni. A társult munkáról szóló törvény még csak tervezet és nem véglegesen kidolgozott törvényes szöveg. Az amiről ma döntenünk kell, elsősorban a törvénytervezet eszmei, társadalmi-gazdasági politikai és rendszertani irányadása, melyekre a társult munkában és a társadlomban általában a belső viszonyok és ezen viszonyok institúciói alapulnak. Úgy gondolom, hogy maguknak kommunistáknak világosan kell dönteniük támogatjuk-e ezt az irányvonalat, vagy valamiben módosítanunk kell.

A másik dolog, a konkrét viszonyok és a dolgozók egyes meghatározott jogai és kötelezettségei szervezett formájának konkretizálása stb. elképzelésem szerint önigazgatási gyakorlatunkban, mindenekelőtt társult munkaszervezeteink, önigazgatási közösségünk, valamint a társadalmi-politikai és egyéb társadalmi szervezetek és intézmények, – melyek közvetlenül érdekelve vannak ezen kérdések mindegyike, vagy csak egyesek iránt, – bírálata alá tartozik. Ugyanígy teljesmértékű lehetőséget kell adni vezetőinknek, közgazdászainknak és egyéb szakembereinknek, hogy bíráló észrevételeket tegyenek a társult munkáról szóló törvény szerkezetére és tartalmára, az anyag felosztására, a jogi és egyéb institúciókra, amelyeket a törvény előriányoz, vagy és amelyek hiányoznak, de elő kellene irányoznia stb. Más szóval a törvénytervezet szövegét, melyet közvitára javasoltunk nem kell sérthetetlennek felfognunk, hanem alapos bírálat alá kell vetni. A közvita folyamán és az után a törvény szövegének jobbnak kell lenni a mostaninál. A törvénytervezet megvitatása alkalmával javaslatokat és észrevételeket téve, különösen a társult munkaszervezeteink és egyéb önigazgatási közösségeink, községeink, tartományaink és köztársaságaink részére lehetőség nyílik, hogy a tervezet prizmáján keresz-

tül megtalálják önmagukat és önmaguknak megfelelő feladatokat tűzzenek ki. Úgy gondolom, hogy a Kommunista Szövetségnek ilyen értelemben kell irányítania és ösztönöznie a társult munkáról szóló törvénytervezet megvitatását.

Fordította: *Čobanov Jolánka és Mójzes József*